
Turisme a les Illes Balears. Realitat omnipresent i impactes socials

DAVID ABRIL

Universitat de les Illes Balears

david.abril@uib.es

Atesa l'amplitud de la qüestió a abordar —els impactes socials del turisme—, aquí ens centrarem en aquells impactes de l'activitat econòmica per excel·lència a l'arxipèlag balear que afecten de manera específica la producció de pobresa i desigualtats. És a dir, els desequilibris que el turisme genera en termes de benestar social de la població, agreujats per factors estructurals com la insularitat, o de context com la COVID-19 o la guerra d'Ucraïna i les seves repercussions.

Tot i que l'opinió pública ha naturalitzat una correlació no sempre existent entre creixement econòmic i benestar social, el reconegut dinamisme del turisme a les Balears no ha anat acompanyat, especialment en les primeres dues dècades del present segle, d'una millora d'aquells indicadors que ens permeten situar de manera objectiva el nivell de benestar d'una població. Fins al punt que un prestigiós empresari local s'atrevia fa poc a establir públicament una correlació ben provocadora, en un sentit molt distint: «com més turistes venen, més pobres som».¹

Com recorda l'economista Amartya Sen (1997), no ens podem limitar a mesurar la pobresa i les desigualtats sols en funció de l'ingrés, i per això les administracions i molt especialment les entitats que treballen amb grups socials vulnerabilitzats fan servir indicadors distints al PIB o el nivell de renda, que no ens parlen de la distribució efectiva de la riquesa. Ens referim a indicadors com AROPE (*At Risk of Poverty and/or Exclusion*), que situa que una persona és en

1. Paraules de l'empresari Biel Huguet, fill del poeta Damià Huguet, i president de l'Associació Empresarial de Productors de les Illes Balears, recollides a sengles articles al *Diario de Mallorca* el 30/12/2021 i l'11/01/2022.

situació de risc de pobresa o exclusió si compleix almenys una d'aquestes condicions: a) és en risc de pobresa (viu en una llar amb una renda inferior al 60 % de la mitjana estatal); b) pateix privació material severa (viu en una llar on no es poden permetre el consum d'almenys quatre de nou ítems de consum bàsics definits a escala europea) o c) viu en una llar amb baixa intensitat de treball (BITH: persones de fins a seixanta anys que viuen en llars on es treballa menys del 20 % del seu potencial de feina).

En aquest sentit, les Illes Balears van ser el territori amb major creixement de la taxa de risc de pobresa i exclusió amb la pandèmia (Carbonero, Abril *et al.*, 2020): no hi ha cap altre territori que creixi fins a set punts percentuals en sols un any, de 2019 a 2020, passant del 16,3 al 22 % de la població, una xifra que significa 85.000 persones més que l'any previ a la pandèmia, tot i la lleu millora experimentada a partir de 2017 (en plena recuperació amb relació a la crisi anterior). Això afecta de manera distinta els diferents grups socials, però molt especialment els joves (amb més del 40 % en situació de pobresa i/o exclusió), i el que és pitjor, amb una creixent tendència des de l'anterior crisi fins a l'actual a l'empobriment en el conjunt dels sectors d'edat. De fet, el perfil dels sectors més vulnerabilitzats es correspon amb el de llars sustentades sobretot per joves, dones soles, migrants extracomunitaris i/o persones desocupades.

Pel que fa a la segona qüestió, i segons les dades de l'INE (2022), la privació material severa (PMS) afectava el 2020 un 6,9 % de la població (amb desigual impacte entre les dones: 8,5 % i els homes: 5,4 %), i és el territori on més va créixer aquest índex entre 2019 i 2020. Això implica qüestions com ara que gairebé el 20 % de la població no es pugui permetre mantenir l'habitatge a una temperatura adequada; que el 36,6 % dels illencs no tinguin prou capacitat per afrontar despeses imprevistes; que un 13,1 % tinguin retards en el pagament de despeses bàsiques de la llar i han ajornat factures en els darrers dotze mesos; o que, per exemple, una de cada tres famílies residents en aquest indret de referència del turisme mundial no es puguin permetre marxar una setmana a l'any de vacances fora (un 34,5 %). El 2021 la cosa no va millorar, amb un preocupant increment de les llars sense cap mena d'ingrés (a prop del 4 % a l'acabament del tercer trimestre) segons la fundació FOESSA (2022), tot i que l'estiu de 2021 no va suposar «una mala temporada turística» en termes quantitatius.

La desigualtat no sols creix dins l'arxipèlag mateix, sinó que ho fa també amb relació a altres territoris. A les Illes, amb més ingressos un és més pobre que a la resta de l'Estat; així ho reflecteix, més enllà dels preus, el diferencial dels llindars de pobresa, que si el 2008 era gairebé idèntic que a la resta de l'Estat (8.598 € Balears contra 8.379 Espanya), el 2020 se situava en prop de 1.500 euros de diferència (11.018 vs. 9.626).

Dos factors vinculats a un model econòmic altament dependent del turisme i que haurien de ser facilitadors de la inclusió social s'han configurat en els darrers anys com a determinants de l'exclusió: el treball i l'accés a l'habitatge. El mercat laboral illenc és altament precari, amb elevats índexs de temporalitat i estacionalitat. Tot i que el mecanisme dels Expedients de Regulació Temporal de l'Ocupació (els ERTO) va evitar la destrucció massiva de llocs de treball

durant la pandèmia (amb prop d'un terç del conjunt de treballadors acollits a aquesta figura el 2020), i que aquest 2022 s'han batut rècords d'afiliació a la Seguretat Social,² això no impedeix que en la darrera dècada s'hagin naturalitzat fenòmens com els treballadors i les treballadores pobres. L'increment de l'atur a l'agost de 2022 amb relació al juliol també posa de manifest els límits de la darrera reforma laboral pel que fa a l'estabilitat en la contractació. Els salaris a les Balears són dels més baixos del conjunt de l'Estat quan, per contra, el cost de vida és molt més elevat. Tot plegat fa que les pensions per jubilació a les Illes també siguin les més baixes: el 42,7% de les pensions són per davall del llindar de pobresa (és a dir, no sobrepassen els 688 euros mensuals), i un 18,1% se situen en la franja de pobresa severa (inferiors a 458 euros mensuals) (EAPN, 2021). El contrast amb els jubilats europeus que es retiren a les Illes és esfereïdor.

Pel que fa a l'accés a l'habitatge, és cada vegada més una quimera per a bona part de la població. Segons dades disponibles de l'INE,³ les Balears han estat el territori amb majors increments en els preus de l'habitatge: els preus de venda han crescut un 51% de mitjana entre 2015 i 2020, en bona mesura per la pressió exercida pel lloguer vacacional i per l'increment de compres per part d'estrangers. D'acord amb l'agregador Real Advisor,⁴ el 2022 el preu mitjà d'un pis de dues habitacions a Palma és al voltant dels 250.000 euros, i el lloguer d'un habitatge equivalent, per damunt dels 1.100 euros. A més de les dificultats d'accés, el manteniment de l'habitatge també ha esdevengut un problema per a moltes llars. El 2021, les Illes van ser la tercera comunitat amb més llars amb retards en els pagaments relacionats amb l'habitatge (FOESSA, 2022), i es normalitzen qüestions com la pobresa energètica, que a causa del canvi climàtic ha deixat de ser un fenomen associat només a l'hivern, i afecta prop del 8% de la població tot i les ajudes i mesures compensatòries impulsades per les administracions.

Un dels factors que es relaciona amb tot el que hem esmentat fins ara, determinat també pel model turístic, és la qüestió demogràfica, ben estudiada pel catedràtic Pere Salvà (2018). Mentre a altres indrets es parla del problema de l'*Espanya vaciada*, les Illes Balears han crescut entre 1971 i 2021 un 128,9%, a causa d'un sistema econòmic que requereix la importació constant de mà d'obra. Evidentment, això té repercussions directes sobre els serveis públics bàsics, atès que la capacitat de les administracions per respondre a les necessitats del conjunt de la ciutadania és inferior al ritme de creixement d'una població que ha passat de 800.000 a 1,2 milions d'habitants només en les darreres dues dècades.

Per tot el que acabem d'esmentar, i malgrat l'eufòria per la recuperació (i fins i tot superació) de l'arribada de turistes durant el 2022, resulta obvi que els impactes socials negatius del turisme no es poden combatre sols des de les polítiques socials, sinó que cal fer-ho des de la política

2. Dades presentades a la compareixença del conseller de Treball del Govern autonòmic el 2 de setembre de 2022, recollides al diari *Última Hora* de la mateixa data.

3. INE (2022). Índex de preus de l'habitatge (IPV).

4. <www.realadvisor.es>.

econòmica i turística. Un terme que fa només un anys semblava una ocurrència dels ecologistes, el decreixement, cada vegada ocupa un espai més destacat en l'agenda pública. Plataformes socials molt plurals en la seva composició, com el Fòrum de la Societat Civil per a la reconstrucció de les Illes Balears,⁵ constituït durant la pandèmia, han plantejat la urgència i la necessitat de construir consensos amples per a una transició justa cap a un altre model econòmic i turístic, ben diferent d'allò que ja no era sostenible el 2019, i han elaborat propostes al respecte.

Referències

- CARBONERO, M. A.; ABRIL, D. (coords.) (2020). *Primers impactes de la covid-19 a la societat de les Illes Balears*. Palma: UIB Edicions.
- EAPN (2021). *El Estado de la pobreza. Seguimiento del indicador de pobreza y exclusión social en España 2008-2020*. EAPN.
- FOESSA (2022). *Evolución de la cohesión social y consecuencias de la Covid-19 en España*. Fundació FOESSA.
- INE (2022). *Enquesta de Condicions de Vida 2021 (ECV 2021)*. Instituto Nacional de Estadística.
- SALVÀ, P. (2018). *La població de les Illes Balears al llarg dels quaranta anys de la UIB*. Text de la conferència inaugural del curs universitari 2018-2019.
- SEN, A. (1997). *Development Thinking at the Beginning of the 21st Century*. Londres: London School of Economics.

5. Compost per més d'una vintena d'entitats, que van des de l'ecologista GOB a la PIMEM, els sindicats o organitzacions culturals com l'Obra Cultural Balear. <www.forumsocietatcivil.org>.